# Garanciák

## *A büntetés-végrehajtást övező biztosítékok*

**A büntetés-végrehajtást övező jogállami garanciarendszerhez hozzátartozik a vezető belső ellenőrzésén túl az ügyészi törvényességi felügyelet, a bírósághoz fordulás lehetősége, a társadalmi ellenőrzés, az elítéltnek az ombudsmanhoz, valamint nemzetközi szervezetekhez fordulási joga, az utóbbi szervezetek látogatásai. Ahol az egyes emberek alapjogai korlátozás alá esnek – ha törvény vagy bírósági ítélet alapján is – a legmesszebbmenő védelmet kell nyújtani az esetleges hatalommal való visszaéléssel, az emberi jogok súlyos megsértésével szemben.**

## Törvényességi felügyelet

A törvényesség fontosságának kérdésében a világon egyetértés van. Az erre való törekvés is összeköti az országokat, még ha különböző is a sajátos történelmi útjuk során kialakult jogrendszerük, intézményrendszerük. A büntetés-végrehajtás törvényessége és annak felügyelete sem lehet másodlagos feladat. *„Mivel az alapvető jogok mellőzhetetlen ismérve a jogérvényesítés biztosítékrendszerének garantálása, ennek egyik elemeként indokolt, hogy az ügyészség továbbra is jelentős alapjogvédelmi funkciókat gyakorolhasson, különösen a bűnüldözés és a büntetés-végrehajtás területén."*[1] A büntetés-végrehajtásnál a törvényesség tartalmilag magában foglalja, hogy a büntetés-végrehajtási szervek rendeltetésüknek megfelelően működnek, mindent megtesznek a büntetés és a büntetőjogi intézkedés, a büntetőeljárási kényszerintézkedés céljának megvalósítása érdekében. A törvények prioritása az egyik alapvető tartópillére a jogállamnak.[2] A törvénysértések a büntetőbírósági határozatok végrehajtásának késedelmét eredményezhetik, az állam büntető igényének érvényesülését akadályozhatják, ugyanakkor a büntetés célján túlmenő hátrányokat okozhatnak a végrehajtás hatálya alatt állónak. A személyes szabadsággal összefüggő törvénysértések, mulasztások megszüntetése pedig egy jogállamban azonnali intézkedést igényel. A törvényességi felügyelet hatékonyságát a vizsgálati és intézkedési jogkör biztosítja. Éppen emiatt alakult ki már a régmúlt történelem folyamán e területen a világ nagy részén évszázados klasszikus értékekkel is rendelkező sajátos ügyészi törvényességi felügyelet. Minden törvénysértés lehetetlenné teszi a büntetési cél megvalósítását, más szóval törvénytelen eszközökkel nem tölthető be rendelteté-

sét egyetlen büntetőbírósági határozat sem. A büntetés-végrehajtás törvényességi felügyelete tehát két oldalról közelíthető meg. Egyrészt érvényt kell szerezni a fogvatartottak jogainak, hogy sajátos helyzetükben ne érje őket több hátrány, mint amit a törvény előír; másrészt gondoskodni kell a többi ember, a társadalom jogainak védelméről azáltal, hogy akit elítéltek, azon valóban hajtsák végre az ítéletet. Fontos követelmény az is, hogy ne maradjon el egyetlen büntetés, illetve büntetőjogi intézkedés végrehajtása sem, mert különben az egész büntetőeljárás célját és értelmét veszti. Az ügyészi törvényességi felügyelet a fogvatartottak jogi helyzetének védelméhez, a jogérvényesüléshez járul hozzá ellenőrzéseivel, tényfeltárásaival, vizsgálataival és más felügyeleti jogosítványai gyakorlásával, segítve az állam büntetőhatalmi igényének alkotmányos, törvényes keretek között tartását. Az ügyészi tevékenység a büntető igazságszolgáltatás folyamatát egészében átfogja, annak minden szakaszára kiterjed, mintegy összekötve a büntető felelősségre vonás szakaszait; *a nyomozást, a bírósági tárgyalást, a büntetés-végrehajtást, sőt az ezt követő visszailleszkedést.* Az ügyész a bűnügyet teljességében átlátva tudja megtenni a szükséges intézkedést. A büntetés-végrehajtási ügyészi törvényességi felügyelet – amely bizonyos tekintetben elkülönül a többi ügyészi tevékenységtől, de egyben tartja a szoros munkakapcsolatot is – jelenti az állampolgárok, az elítéltek jogainak védelmét, de egyben az állam büntetőigénye érvényesülésének eszközét is, a társadalom és a többi állampolgár védelmét, az állami szervek kötelezettségei teljesítésének kikényszerítését, a mindkét oldalú esetleges joggal való visszaélés kiküszöbölésének garanciáját. Célja a büntető határozat törvényes végrehajtásának elősegítése, de cél annak előmozdítása is, hogy az adott büntetés, intézkedés betöltse rendeltetését, amit a törvénysértések feltárásával, megelőzésével szolgál.

A büntetés-végrehajtás feletti törvényességi felügyelet feltételezi a rendszeres, de soron kívüli, szükség szerint azonnali ellenőrzést, vizsgálatot, adott esetben a haladéktalan jogi (bűnügyről lévén szó: büntetőjogi vagy büntetés-végrehajtási jogi) intézkedési, indítványozási jogosultságot. Ezek együttes megléte jelentheti a törvényességi felügyelet elvárható funkcionálását. Ez más, mint a belső ellenőrzés vagy akár egy külső társadalmi ellenőrzés, avagy önmagában a jogorvoslati fórum. Utóbbi a bíróság is lehet, s kell is hogy legyen, viszont csak az elítélt által sérelmezetteket (ha volt erre lehetősége) tudja elbírálni, tehát ami a bírói pulpitusra kerül (mást nem tehet, hiszen a bírói funkcióval összeegyeztethetetlen a helyszíni kutatás, tényfeltárás, vizsgálódás, nyomozás stb.), a többi esetben előforduló törvénysértést már nem tudja jogállami döntési, igazságszolgáltatási alkotmányos helyzeténél fogva észlelni, feltárni. A büntetés-végrehajtás ügyészi törvényességi felügyelete sajátos eszközeivel, módszereivel segíti, hogy a fő- és mellékbüntetéseket, a büntetőjogi intézkedéseket, a büntetőeljárási kényszerintézkedéseket, az utógondozást, a bűnügyi nyilvántartást, s még a nem büntető felelősségre vonáshoz kapcsolódó, de a büntetés-végrehajtással foglalkozó szervek által foganatosított jogkorlátozásokat, a törvények és más jogszabályok előírásainak megfelelően hajtsák végre; a visszaesés megelőzése érdekében mind az állampolgár, mind az állami szervek az őket érintő

rendelkezéseket megtartsák. Szerepe van a végrehajtásban közreműködő, a legkülönfélébb intézményrendszerekbe és szervezeti hierarchiába tartozó, más-más ágazati irányítás alatt álló szervek gyakorlatának koordinálásában, egységesítésében.

A Magyar Köztársaság alkotmánya a rendszerváltozás óta tartalmazza 51. § (2) bekezdésében, hogy az ügyészség felügyeletet gyakorol a büntetés-végrehajtás törvényessége felett. Ennek részleteit az 1989. évi XLVI. törvénnyel módosított 1972. évi V. törvény IV. fejezete *„A büntetések, intézkedések, a személyes szabadságot korlátozó kényszerintézkedések végrehajtása törvényességének felügyelete, és a büntetés-végrehajtással kapcsolatos bírósági eljárásban való ügyészi közreműködés"* cím alatt tartalmazza. Az ügyészek e feladat ellátásával kapcsolatos kötelességét pedig a 11/1993., a 6/1995., a 2/1998. (ÜK. 5.) LÜ utasítással módosított 1/1990. Legf. Ü. számú utasítás írja elő.

A büntetés-végrehajtási szervezetről szóló 1995. évi CVII. törvény 2. § (3) bekezdése kimondja, hogy a büntetések és az intézkedések végrehajtása felett az ügyészség – külön törvényben meghatározottak szerint – törvényességi felügyeletet gyakorol. A rendőrségi fogdák rendjéről szóló többször módosított 19/1995. (XII. 13.) BM-rendelet 35. § (1) bekezdés a) pontja alapján *általános fogdaellenőrzésre* jogosult a büntetés-végrehajtási felügyeleti ügyész. A Bv. Szabályzat több rendelkezése is utal az ügyészi törvényességi felügyeletre [például a 7. § a) pontja, az 58. § stb., valamint más büntetés-végrehajtási jogszabályok is, például a fogvatartottak egészségügyi ellátásáról szóló miniszteri rendelet]. A büntetés-végrehajtással kapcsolatos bírósági eljárásban való ügyészi közreműködés (indítványtétel, ideiglenes foganatba vételi határozat, fellebbezés stb. részletszabályait a büntetések és az intézkedések végrehajtásáról szóló többször módosított 1979. évi 11. törvényerejű rendelet – továbbiakban Bv. Kódex – II. és V. fejezete tartalmazza.

A büntetés-végrehajtás feletti törvényességi felügyelet szükségessége több nemzetközi dokumentumban is megfogalmazódik.

– Az ENSZ által 1978-ban elfogadott *„előzetes alapelvek valamennyi bármely formában fogva tartott vagy bebörtönzött személy védelméről"* című alapelvek II. 3. pontja, 25. pontja.

– Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának az európai börtönszabályokról szóló R/87/3. számú ajánlása I. részének 4., 5. pontja.

– Az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsa Bűnmegelőzési és Ellenőrzési Bizottsága 11. ülésszakán Bécsben EAC 57/1990/1. szám alatti határozatának melléklete 11. és 15. pontja szerint is az ügyészeknek aktív szerepet kell játszaniuk a bírósági határozat végrehajtásában, illetve felügyeletében; kellő figyelmet kell fordítaniuk a hatalommal való visszaélésre, az emberi jogok súlyos megsértésére.

– A kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések és bánásmód elleni nemzetközi egyezmény betartásán őrködő Kínzás Elleni Bizottság (CPT) 1994-ben Magyarországon tett látogatása alapján készített jelentésében hangsúlyozta az ügyészség tevékenységének jelentőségét a jogvédelemben, a fogvatartottakkal való törvényes bánásmód biztosításában.

– Az Emberi Jogok Európai Bizottsága 21.967/1993. számú ügyében az ügyészi törvényességi felügyelet jogorvoslati szerepét emeli ki.

– 1994-ben két, az Európa Tanács által szervezett nemzetközi tanácskozáson (Pi-

lisszentkereszten a büntetés-végrehajtás, Budapesten az ügyészség szerepével kapcsolatban) megfogalmazást nyert támogatólag az ügyészség büntetés-végrehajtással kapcsolatos feladatának fontossága.

– Az Európa Tanács neves szakértői *Az európai börtönök törvényességi felügyeletéről* című tanácskozáson ajánlásként fogalmazták meg a magyar megoldást, jelesül az ügyészség kontrollszerepét a büntetés-végrehajtás vonatkozásában (1996).

*„Az ügyészség feladata valamennyi országban sokoldalú. Súlypontja azonban a bűnüldözés és a vádképviselet. Ehhez jön a büntetés-végrehajtás vagy a büntetés-végrehajtás felügyelete."*[3]

Az ügyész rendeli el a büntető ítélet végrehajtását Norvégiában, Hollandiában, az ügyészség a büntetés-végrehajtási hatóság Németországban, illetve közreműködik a büntetés-végrehajtás felügyeletében Franciaországban, Hollandiában, Olaszországban stb. Kegyelmi hatóságként működik Németországban, egyes tartományokban, részben a kegyelmi döntések előkészítésében működik közre, részben átruházott hatáskörben a kegyelmi döntések meghozatalára jogosult. Vezeti a bűnügyi nyilvántartást Franciaországban, Németországban. Franciaországban kifejezetten az ügyészség feladata a jogerős bírói döntés végrehajtása és a kapcsolódó adminisztratív feladatok is.

Hollandiában kifejezetten az ügyészek kötelezettsége annak ellenőrzése, hogy végrehajtanak-e minden büntetőítéletet, és az ezekkel kapcsolatos kényszerintézkedéseket.[4] A tudományos kutatások, nemzeti referátumok megerősítették a világon, hogy valamilyen mértékben célszerű bekapcsolni az ügyészséget a büntetés-végrehajtásba.[5]

A büntetés-végrehajtás feletti ügyészi törvényességi felügyelet hazai történeti előzményeit illetően az állapítható meg, hogy e körben olyan hagyományos ügyészi feladatról van szó, amely szinte egyidős magával az ügyészséggel, az ügyészeknek ugyanis kezdettől fogva az egyik alapvető feladata a fogva tartások felügyelete és az ezzel összefüggő jogorvoslatok intézése. Már az 1871. évi XXXII. törvénycikk – amely hazánkban az első egységes ügyészi szervezetet megteremtette – a királyi ügyészség feladatává tette a fogva tartások, a jogerős ítélet foganatosításának ellenőrzését.

A büntetés-végrehajtási ügyészi felügyeleti tevékenység az elmúlt egy és negyed század alatt nem volt töretlennek mondható, voltak időszakok – például az 50-es évek –, amikor háttérbe szorult, azonban az idő bebizonyította ezen ügyészi munka szükségességét.

## Ellenőrző szerep

Az ügyész bármely időpontban tarthat ellenőrzést a fogva tartó intézetekben a foganatosítás és a fogva tartás körülményeinek törvényessége tárgyában, megtekintheti a fogva tartási iratokat, a fogva tartás körülményeit és rendjét szabályozó utasításokat.

*Az őrizet, előzetes letartóztatás, idegenrendészeti őrizet végrehajtásának felügyelete*

Az ügyész legalább *havonta*, de szükség szerint gyakrabban is ellenőrzi a befogadás, a fogva tartás törvényességét, hogy a fogvatartottak ügyeiben a fogva tartáshoz szükséges hatósági határozatok, illetve iratok megvannak-e, ezek előírásszerűek-e, önkényesen vagy tévedésből nem tarta-

nak-e valakit fogva, a személyi azonosítást elvégezték-e, orvosi vizsgálat volt-e, egészségügyi szűrés nélkül nehogy közösségbe helyezzenek befogadott személyt; a befogadásra utasítást tartalmazó bírósági értesítés meglétét, pontosságát, szabályszerűségét; ha van, rendelkezéseinek teljesítését; a fogva tartási határidők betartását; minden ellenőrzés vagy vizsgálat alkalmával tájékozódik a bánásmódról, a fogva tartási körülményekről, az élelmezésről, ruházattal való ellátásról, tisztálkodásról, egészségügyi ellátásról (négyszemközti meghallgatás és a zárkákban együttes meghallgatás útján); minden ellenőrzés alkalmával egy vagy több témát vizsgál meg abból az egy-egy éves időszakra kidolgozott ötvenből, amely részére a hatályos Be., valamint a bv. jogszabályok alapján lett összeállítva iránymutatásként.

A *büntetőeljárási jogok* (például védővel való kapcsolat, különös tekintettel a kirendelt védőkre, anyanyelv használata, tolmács igénybevétele, határozatok kézbesítése, fellebbezés lehetősége, irattanulmányozás, ellátatlan hozzátartozóról gondoskodás, vagyon biztonságba helyezése, továbbá a *bv. intézeti jogok* (kapcsolattartás, így levelezés, látogatás, távbeszélő használata, csomag, tisztasági csomag, termelőmunkában való részvétel, segélyruha, panasz jognyilatkozat, konzullal való érintkezés, parancsnoki és ügyészi meghallgatás) biztosítása; *a kötelességek teljesítésének megkövetelése*, valamint a *foganatosítás* rendje körébe tartozó egyéb kérdések (például elhelyezés, mozgás korlátozottsága, bánásmód kényszercselekmények, motozás, elkülönítés a bűntársaktól, az elhelyezésnél, sétán, előállításkor, fürdésnél, munkában stb., átszállítás más intézetbe, nyomozó hatóság részére kiadás, orvosi ellátás, gyógyszerekkel ellátás, ruházat biztosítása, tisztítása, ágynemű tisztítása, élelmezés, több órás távollét esetén hideg élelemmel való ellátás, előállítás és szállítás szabályszerűsége, kártérítés stb.) köréből.

Mindezekről a fogvatartottak négyszemközt történő meghallgatása és iratok vizsgálata útján tájékozódik a bv. felügyeleti ügyész; tehát nemcsak az intézetben, hanem másutt is iratokat vizsgál, így rendőrségnél, ügyészségnél, bíróságnál lévő és más szerveknél fellelhető iratokat is az adott ügy kivizsgálásához szükséges mértékben.

Intézkedései közül mindenekelőtt a *rendelkezési jogosultságot* kell kiemelni. Törvénytelen fogva tartás esetén rendelkezést ad az azonnali szabadlábra helyezésre, a törvénysértés megszüntetésére, megteszi egyben a szükséges indítványt a bírósághoz. Megkeresi az érintett bíróságot, ha több értesítése hiányos, pontatlan vagy szabálytalan, a büntetőeljárási jogok biztosítása érdekében rövid úton azonnal eljár az érintett rendőrségen, ügyészségnél, bíróságnál; szükség esetén személyesen is megtekinti a büntetőiratokat.

1990. januárelsejétől látják el a büntetés-végrehajtási felügyeleti ügyészek a *rendőrségi fogdákban* az őrizet és az előzetes letartóztatás végrehajtásának törvényességi felügyeletét. Az ügyészek *„ellenőrzései nyomán folyamatosan javult a helyzet mind a fogdák állapota, mind az előzetes letartóztatás végrehajtása tekintetében. Az első jelentések után az ellenőrzött fogdák 35 százalékát bezárták, mint emberi tartózkodásra alkalmatlan épületet, s ezek 25 százaléka ma sem üzemel. Mindez azt bizonyítja, hogy a folyamatos ellenőrzés óriási mértékben befolyásolja a gyakorlatot."*[6]

1995. május 1. napjától tovább bővült a feladatkörük az *idegenrendészeti őrizet* végrehajtásának törvényességi felügyeletével. E nem büntetőjogi intézkedés végrehajtásának törvényességi felügyeletét azért kapták feladatul, mivel a végrehajtás helyei egyrészt a rendőrségi fogdák és egyes büntetés-végrehajtási intézetek lettek, és ennek az ügyészi szakágnak a törvényességi felügyeleti módszerei a leghatékonyabbak, amelytől a végrehajtás – nemzetközi elvárások megközelítésének megfelelően – törvényességi felügyeleti eszközökkel történő elősegítése leginkább remélhető. Az ügyész felügyeleti tevékenysége során a bv. intézetben, rendőrségi fogdában, közösségi szálláshelyen meghallgatja a fogvatartottakat. Köteles legalább havonta ellenőrizni a befogadás alapjául szolgáló iratok szabályszerűségét, az ezekben írt rendelkezések végrehajtását, a fogva tartási határidők betartását, valamint az idegenrendészeti őrizet végrehajtására vonatkozó jogszabályokban az idegenrendészeti őrizetest megillető jogok biztosítását, kötelességek teljesítését, a fogva tartás rendjének törvényességét.

Az ügyész minden alkalommal köteles tájékozódni a kínzást és más megalázó, embertelen, kegyetlen büntetést, illetve bánásmódot tilalmazó nemzetközi egyezményben foglaltak megtartása felől is.

Az Európa Tanács Ellenőrző Bizottságának (CPT) 1994. évben Magyarországon tett látogatásáról szóló jelentés szerint *„az illetékes ügyész be nem jelentett látogatásai az olyan helyeken, ahol a rendőri őrizetben lévő foglyok vannak – ami már működik Magyarországon – szintén jelentős mértékben hozzájárulhat a rossz bánásmód megelőzéséhez"*.

*A szabadságvesztés végrehajtásának törvényességi felügyelete*

Az ügyész kötelező legfőbb ügyészségi, továbbá helyi főügyészségi munkaterv, legfőbb ügyészi utasítás szerint felügyeli a felvételi eljárást, a fogva tartás és a szabadítás törvényességét, a szabadságvesztés végrehajtásának rendjére, az elítéltek jogaira és kötelezettségeire, anyagi és egészségügyi ellátására, jutalmazására és fegyelmezésére, munkáltatására vonatkozó rendelkezések megtartását. Külön – általában havonta – rendszeresen tájékozódik a bánásmódról, a fogva tartási körülményekről. Évenként pedig arról is, hogy a félbeszakítás, eltávozás, kimaradás, illetve a rövid tartamú eltávozás lejárta után foganatba veszik-e a szabadságvesztés-büntetés hátralévő részét. Szintén évenként legalább egyszer megvizsgálja, hogy a feltételes szabadság megszüntetését követően foganatba vették-e a szabadságvesztés-büntetést. Felügyeli a feltételes szabadságon lévő elítéltek ellenőrzésének törvényességét is. Ennek során megtekinti a feltételes szabadság nyilvántartásával kapcsolatos iratokat; munkahelyén, lakó- vagy tartózkodási helyén meghallgatja a feltételes szabadságon lévő elítéltet, esetleg hozzátartozóit, munkatársait; felkéri az ellenőrzésre jogosult szervet arra, hogy adjon tájékoztatást az elítélt magatartásáról, munkájáról, személyi körülményeiről. 1996-ban 32 százalékkal megnőtt az ügyészi vizsgálatok száma, 1997-ben is mintegy 1600 vizsgálatot végeztek el hazánkban a bv. felügyeleti ügyészek. *„Az ügyészség rendszeres és folyamatos ellenőrzési tevékenysége eredményeként folyamatos javulás látható mind a zárkák fizikai állapotában, mind a fogvatartottak egyéb körülményeiben."*[7]

*A fogvatartottak meghallgatása; panasz, kérelem, bejelentés intézése*

A bv. felügyeleti ügyész rendszeresen

meghallgatást tart valamennyi fogvatartott számára; panaszaik, kérelmeik, bejelentéseik intézését folyamatosan végzi. 1997-ben a bv. felügyeleti ügyészek által szóban és külön dokumentáltan meghallgatott fogvatartottak száma 7198 volt. Az Európa Tanács Ellenőrző Bizottsága (CPT) *„örömmel fogadta azt a megközelítést, hogy az ügyészek rendszeresen látogatják a fogva tartási helyszíneket"*.

Ha a meghallgatás során előadott vagy írásban benyújtott panasz a fogva tartó intézet működésével, így többek között jogok biztosításával kapcsolatos, azt kivizsgálja és érdemben elintézi, minderről a panaszost utána tájékoztatja. Amennyiben a panasz vagy bejelentés rendőr, határőr vagy büntetés-végrehajtási dolgozó ellen irányul, azt jegyzőkönyvbe foglalja, és megteszi a szükséges intézkedést, az ügyet jogerős befejezéséig figyelemmel kíséri, sőt a következményeket is. A fogvatartott hozzátartozójától, jogi képviselőjétől vagy a fogvatartott érdekében eljáró más személy részéről előterjesztett panasz, kérelem, bejelentés intézése a panaszintézésre vonatkozó általános szabályok szerint történik. Az érdemi intézkedésről a panaszost, kérelmezőt, bejelentőt mindig értesítik. Nagy számban fordulnak elő a büntetőeljárás érdemére vonatkozó panaszok, kérelmek, bejelentések, amelyeket az ügyben eljáró ügyészséghez, illetve bírósághoz továbbít, továbbá felvilágosítást ad a fogvatartottak számára.

A bánásmóddal összefüggő panaszok, kérelmek, bejelentések intézése során az ügyészek – a kínzás elleni egyezményben foglaltakra is tekintettel – fokozott gondossággal járnak el. Az Európa Tanács Ellenőrző Bizottsága (CPT) jelentésében úgy ítélte meg, hogy *„Magyarországon a büntetés-végrehajtás törvényességi felügyelete jól szabályozott, a bv. felügyeleti ügyészek rendszeres ellenőrzése a fogva tartó szerveknél jelentősen hozzájárulhat a bántalmazás megelőzéséhez is."*

*A fogva tartó intézetekben előforduló rendkívüli eseményekkel kapcsolatos feladatok*

A fogvatartott haláláról értesülve az ügyész köteles a legrövidebb időn belül megjelenni a haláleset színhelyén, és megvizsgálni a halál bekövetkezésének körülményeit. Bűncselekmény gyanúja esetén a főügyészség költségén elrendeli az igazságügyi orvosi boncolást. Mindenképpen ellenőrzi a fogva tartásért felelős szerv halálesettel kapcsolatos vizsgálatának megállapításait is. Az ügyész engedélyezi a holttest hatósági boncolás utáni eltemetését.

Ha az ügyész a fogvatartott súlyos baleseténél értesül, 8 napon belül köteles megvizsgálni a baleset bekövetkezésének okait és értékelni a bv. intézet vizsgálatainak megállapításait, valamint a megelőzés érdekében tett intézkedéseket. A fogvatartott halála vagy életveszélyes sérülése esetén az ügyész a legrövidebb időn belül megjelenik a baleset helyszínén e feladatok elvégzésére.

Ha a balesettel, a fogvatartott halálával kapcsolatban a fogva tartó szerv dolgozójának felelőssége merül fel, nyomban kezdeményezi a megfelelő (büntető, fegyelmi, szabálysértési, kártérítési) felelősségre vonását. Bárhonnan, bárkitől származó értesülés szerint bűncselekmény alapos gyanújának felmerülése esetén igazságügyi orvos szakértői boncolást rendel el. Minden – a fogva tartás rendjét zavaró cselekményt, mulasztást vagy más történést – úgyne-vezett rendkívüli eseményt –

figyelemmel kísér, arról jelentést tesz a Legfőbb Ügyészségnek, s ha erre utasítást kap, megvizsgálja a rendkívül esemény bekövetkezésének okait, körülményeit. Nyomban távbeszélőn jelenti, ha a fogvatartott más által elkövetett bűncselekmény következményeként súlyosan megsebesült vagy meghalt; valamint minden olyan halálesetet, amikor igazságügyi orvosi boncolást rendeltek el. Ilyen esetekben a felettes ügyész – a hozzá eljuttatott és általa beszerzett további információkat értékelve – vagy nyomban vagy rövid időn belül iránymutatást ad a további teendőkre nézve a rend-kívüli eseményt jelentő ügyésznek. Ha az elítélt által okozott rendkívüli esemény egyben bűncselekmény is, illetve bűncselekmény elkövetésének alapos gyanúját keltette, a fogvatartott ellen emiatt benyújtott vádirat másodpéldányát, a bíróság elé állításról készített feljegyzést, illetve a nyomozást megtagadó vagy megszüntető határozatot a büntetés-végrehajtási felügyeleti ügyész másolatban felterjeszti a Legfőbb Ügyészséghez, ahol ezek elemzéséből származó eredményeket a vizsgálati feladatok meghatározásához használják fel.

Ha az ügyész a fogvatartottal szemben a fogva tartás során alkalmazott lőfegyverhasználatról értesült; ellenőrzi, hogy megtörtént-e a kényszerítő eszköz használata jogszerűségének vizsgálata. Az erről szóló jelentést, az annak alapján hozott határozatot értékeli, bűncselekmény alapos gyanúja esetén a szükséges intézkedést megteszi.

*A többi fő- és mellékbüntetés végrehajtásának törvényességi felügyelete*

Ennek során az ügyész megvizsgálja a közérdekű munka végrehajtását az ezzel kapcsolatos végrehajtási feladatokat is ellátó megyei bírósági büntetés-végrehajtási csoportnál, a végrehajtásra kijelölt más szerveknél; megtekinti a végrehajtással kapcsolatos iratokat; meghallgatja a közérdekű munkára ítéltet, közvetlen munkatársait, feletteseit, valamint az általuk megjelölt és az elítélt munkáját, munkahelyi magatartását ellenőrző személyeket, intézi a büntetés-végrehajtási, valamint munkajogi panaszát. Megvizsgálja a pénz fő- és mellékbüntetés törvényességét az azt végrehajtó szerveknél, a megyei bírósági gazdasági hivatalnál, a végrehajtó irodánál megtekinti a végrehajtással kapcsolatos iratokat. Emellett a büntetés-végrehajtási intézetben ellenőrzi a pénzbüntetés helyébe lépő szabadságvesztés törvényességét. A közügyektől, foglalkozástól, járművezetéstől eltiltás, kitiltás és kiutasítás végrehajtásának törvényességét legalább 3 évenként (a fővárosban 6 évenként) egyszer minden rendőrkapitányságon szúrópróbaszerűen ellenőrzi. Ennek során tájékoztatást kér az illetékes rendőrkapitányságtól a mellékbüntetés hatálya alatt álló elítélt munkahelyi beosztásáról, társadalmi szervezetben betöltött tisztségéről stb. A végrehajtás törvényességéről tájékozódva felkeresi az elítéltet is, valamint az őt ellenőrző rendőrt, továbbá a nyilvántartást végző rendőri szervet. A szükséghez képest megvizsgálja, hogy törvényesen járnak-e el azok a szervek, amelyek a bíróság büntető ügyben hozott határozatának vagyonelkobzást tartalmazó részét hajtják végre. Így a bírósági gazdasági hivatal, végrehajtó iroda, földhivatal stb.

*Az intézkedések végrehajtásának törvényességi felügyelete*

Ha az ügyész arról értesül, hogy a próbára bocsátott, továbbá a felfüggesztett szabadságvesztésre ítélt pártfogó felügyelet alatt álló személy a magatartási szabá-

lyokat megszegi, ennek súlyossága kérdésében állást foglal. Ha a magatartási szabályok megszegését súlyosnak találja, az iratokat – indítvány benyújtása végett – megküldi az illetékes ügyészségnek. Ellenkező esetben azokat visszaküldi a hivatásos pártfogónak. A feltételes szabadságon lévő pártfogó felügyelet alatt álló magatartási szabályszegését szintén megvizsgálja, de az ő esetében már nem kell az indítványhoz a magatartási szabályszegésnek súlyosnak lennie, viszont bizonyítottnak igen. A hivatásos pártfogótól vagy a rendőrségtől kapott bizonyítékokat megvizsgálja, s ha a magatartási szabályszegést bizonyítottnak találja, a feltételes szabadság megszüntetését pedig indokoltnak tartja, erre indítványt tesz. A tényállás tisztázása érdekében – ha ezt szükségesnek látja – az elítéltet meghallgatja, további bizonyítékok megjelölését kéri a pártfogótól vagy ezek beszerzése érdekében az illetékes rendőri szervet keresi meg. Amennyiben alaposan tartani lehet attól, hogy a feltételes szabadságon lévő elítélt a hatóság elől elrejtőzik, az ügyész elrendeli a szabadságvesztés ideiglenes foganatba vételét. Előtte azonban jegyzőkönyv felvétele mellett meghallgatja az elítéltet, meg nem jelenése esetén rendőri szervvel elővezetteti. Ha az elítélt ismeretlen helyre távozott, és a kézre kerítése érdekében tett intézkedések nem vezettek eredményre, elfogatóparancsot bocsát ki.

Ha a magatartási szabályok megszegése ellenére sem tartja indokoltnak a feltételes szabadság megszüntetését, az elítéltet jegyzőkönyv felvétele mellett figyelmeztetésben részesíti, az iratokat visszaküldi, vagy indítványozza az illetékes büntetés-végrehajtási bírónak a magatartási szabályok megváltoztatását.

Törvényességi felügyeleti munkája során megvizsgálja a hivatásos pártfogó, illetve az ellenőrzési feladattal megbízott rendőri szerv tevékenységének törvényességét, megtekinti a pártfogó felügyelettel kapcsolatos iratokat. Emellett a pártfogolt, továbbá annak hozzátartozói, munkatársai, munkahelyi vezetői meghallgatásával is tájékozódhat a magatartási szabályok megtartásáról.

A kényszergyógykezelés foganatosítása feletti törvényességi felügyelet során az ügyész többek között vizsgálja a foganatosító intézet rendjére vonatkozó jogszabályi előírások érvényesülését, a kényszergyógykezelt jogi helyzetét a végrehajtás ideje alatt, ennek keretében a társadalombiztosítási helyzetét is. Az előzetes letartóztatás és a szabadságvesztés végrehajtásának törvényességi felügyelete során megismert vizsgált témákon kívül nagy figyelmet fordít még a szociális és egészségügyi rendelkezések érvényre juttatására is. A törvényességi felügyeleti munkája kiterjed az intézetnek az elmemegfigyeléssel és az ideiglenes kényszergyógykezeléssel kapcsolatos tevékenységére.

Az ügyész a büntetés-végrehajtási intézetekben háromévenként legalább egyszer megvizsgálja a *kényszergyógyítás* (Btk. 75. §) foganatosításának törvényességét. Tekintettel arra, hogy ennek az intézkedésnek a végrehajtására a gyógyító-nevelő csoportban kerül sor, a gyógyító-nevelő csoport egész funkcionálására kiterjed a vizsgálat. Így az ott elhelyezett korlátozott beszámítási képességű, tudatzavarban szenvedő elítéltek kezelésére is.

Az ügyész – háromévenként legalább egyszer – vizsgálja a bírósági gazdasági hivatalban és a nyomozó hatóságoknál (rendőrség, vám- és pénzügyőrség) a büntetőeljárás során lefoglalt dolgok kezelésének és nyilvántartásának, az *elkobzás végrehajtá-*

*sának törvényességét.* Az iratok és nyilvántartások alapján azonosítja a bűnjelkamrákban elhelyezett tárgyakat. Figyelemmel kíséri, hogy a kiadni, illetve visszaadni rendelt dolgok jogos tulajdonosukhoz visszakerüljenek. Vizsgálja a bűnjelek kezelésére vonatkozó előírások betartását, az elkobzott tárgyak értékesítését stb. Kivizsgálja az érintett panaszait is. Természetesen e vizsgálat során értékeli a bírósági gazdasági hivatalok által kezelt bírósági bűnjelkezelő tevékenységét, valamint az ügyészségi és bírósági iratokat is szükséges megvizsgálni a tényállás felderítése érdekében.

Az ügyész a *bűnügyi nyilvántartás* törvényességi felügyelete során intézkedik, ha a büntetett előélethez fűződő hátrányok alóli mentesítés nem a jogszabályoknak megfelelően történik. Ha a mentesítés hatályát vesztette vagy utóbb megállapítják, hogy a mentesítésnek törvényi akadálya volt [Be. 381. § (3) bekezdés], értesíti az illetékes ügyészt a bíróság mentesítést kimondó határozatának hatályon kívül helyezését célzó indítvány benyújtása végett.

Az *utógondozás törvényessége* feletti felügyelet gyakorlásával az ügyész a szabadságvesztést kiállott elítélt társadalomba való beilleszkedését segíti elő, az újabb bűncselekménytől visszatartást, az ezzel foglalkozó szervek munkáját. Megvizsgálja a büntetés-végrehajtási intézetben a szabadulás előkészítésére vonatkozó jogszabályok megtartását, de értelemszerűen vizsgálatot tart az utógondozással megbízott szerveknél, ezenkívül az ellenőrzési és irányítási joggal felruházott szervet vizsgálat tartására kéri fel, s természetesen meghallgatja a szabadultat, intézkedik esetleges panaszával, kérelmével kapcsolatban.

*A törvényesség eszközei*

A vizsgálatról készített *feljegyzés* egy példányát az ügyész nyolc napon belül külön átirattal megküldi a vizsgált szerv vezetőjének. Az átiratban kéri a bíróságtól a szükséges intézkedést, más szerveknél pedig rendelkezik, vagy jelez nekik.

*Rendelkezést ad* az ügyész, ha a jogszabályok megsértését észleli; továbbá, ha azt állapítja meg, hogy nem tartják meg a fogva tartás körülményeire vonatkozó szabályokat. A rendelkezésben figyelmezteti az illetékes szerv vezetőjét, hogy a törvénysértés megszüntetésére kapott utasítást köteles végrehajtani és erről nyolc napon belül az ügyészt tájékoztatni. Az ellene felettese útján a legfőbb ügyészhez esetleg előterjesztett panasznak a végrehajtásra nincs halasztó hatálya. Fontosabb érdek fűződik a törvénysértés megszüntetéséhez, mint az azt elkövető vezető jogorvoslati jogának végrehajtást halasztó hatályához.

*Jelzést ad* az ügyész, ha a fogva tartási körülményeket kifogásolja, a büntetőügyben hozott határozat végrehajtása során törvénysértésnek nem minősülő hiányosságot észlel; továbbá, ha a rendelkezést nem igénylő, kisebb jelentőségű törvénysértést állapít meg. Amennyiben a fogva tartást foganatosító hivatalos személy olyan cselekményét vagy mulasztását észleli, amely bűncselekmény elkövetésének alapos gyanújára utal, az erről szóló feljegyzéssel közvetlenül a megyei főügyészt tájékoztatja. E feljegyzés tartalmazza a bűncselekmény alapos gyanújára utaló részletes tényállást és a rendelkezésre álló bizonyítékok megjelölését. Gondoskodik arról, hogy ha a fogvatartott bv. intézetben vagy rendőrségi fogdában követett el bűncselekményt – a törvényi előfeltételek fennállása esetén – az elkövetőt bíróság elé állítsák (Be. XVI. fejezet), egyéb esetekben a nyomozás soron kívül történő elren-

delése és lefolytatása érdekében intézkedik.

Az ügyész az általa észlelt törvénysértés miatt – attól függően, hogy az minek a megállapítására alkalmas – *fegyelmi, szabálysértési vagy büntetőeljárást* kezdeményez. Kártérítési eljárást akkor kezdeményez, ha a törvénysértés folytán károkozás is történt és fontos állami és társadalmi érdek indokolja, illetve a jogosult nem képes jogainak védelmére.

A katonai fogdában területileg illetékes katonai ügyész gyakorolja a törvényességi felügyeletet mindezek szerint, továbbá a katona pártfogó felügyeletét végrehajtó kijelölt parancsnok e tevékenység felett is.

## Bírósági eljáráskor

Az ügyész közreműködik *a büntetés-végrehajtással kapcsolatos* bírósági eljárásban. Ennek során *indítványt tesz* a feltételes szabadság megszüntetésére, a közérdekű munka szabadságvesztésre átváltoztatására, új munkahely kijelölésére. Jogszabály által előírt esetekben, továbbá, ha azt más szempontból is szükségesnek tartja, *részt vesz* az elítéltnek a bv. bíró által történő meghallgatásán. A bv. felügyeleti ügyészek 1996-ban közel 3500 bv. bírói meghallgatáson vagy tárgyaláson vettek részt. Minden olyan esetben részt vesz, amikor ideiglenes foganatba vételt rendeltek el, s ha a bv. bíró tárgyalást tart. Ha az eljárás adatait mérlegelve szükségesnek ítéli, a bv. bíró határozata ellen – a törvényes határidőn belül – fellebbezhet a megyei (fővárosi) bíróság másodfokú tanácsához.

*Katonai bíróságok* határozatainak végrehajtása során a büntetés-végrehajtási bíró feladatait a bíróság katonai tanácsának elnöke, illetve a külön kijelölt katonai bíró látja el. Az előtte folyó eljárásban katonai ügyész jár el.

*A fiatalkorúak* feltételes szabadsága megszüntetésével [Btk. 48. § (4) bekezdés], javítóintézeti nevelésével (Btk. 118. §) és pártfogó felügyeletével (Btk. 119. §) kapcsolatos eljárásban a fiatalkorúak ügyésze jár el.

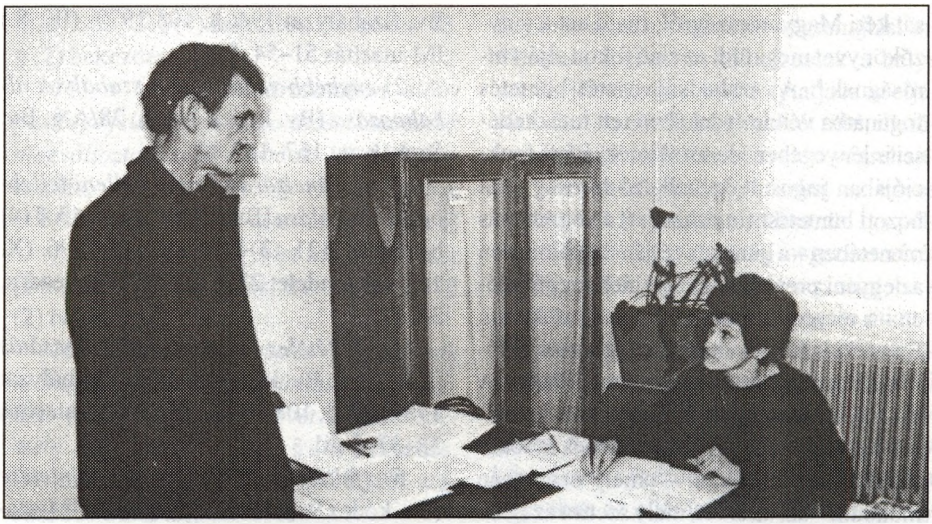
## Összehangoló szerep

A büntetés-végrehajtás ügyészi felügyeletének a büntetések és intézkedések végrehajtásában közreműködő szervek gyakorlatát egységesítő és koordináló szerepe is van. Ezt az indokolja, hogy a végrehajtásban a legkülönfélébb intézményrendszerekbe és szervezeti hierarchiába tartozó szervek (rendőrség, bv. szervezet, bíróságok bv. csoportjai, gazdasági hivatalai, végrehajtó irodák, hivatásos pártfogói hálózat, vám- és pénzügyőrség, vállalatok, más állami és társadalmi szervezetek stb.) működnek közre.

Több országban a büntetőeljárási törvények az ügyészséget büntetés-végrehajtási hatóságként említik. Például a német büntetőeljárási törvény 451. § (1) bekezdése, a francia büntetőeljárási törvény 48. cikke, stb.

## A bv. bíró hatásköre

A büntetés-végrehajtást övező garanciarendszernek a büntetés-végrehajtási felügyeleti ügyész tevékenység mellett másik fontos eleme a bírósághoz fordulás lehetősége, amely megilleti az elítéltet ugyanúgy, mint minden állampolgárt. Sőt a kifejezetten büntetés-végrehajtási jogviszonyából fakadó kérdésekben a bv. bíróhoz fordulás joga is. A bv. bíró mindenkire kötelező, va-



A bv. bíró adott esetben jogorvoslati fórum is lehet

lódi bírói döntést hoz a lényeges jogkorlátozások mértékéről, időtartamáról, változtat az ítélő bíróság határozatán enyhítéssel vagy szigorítással, s van olyan büntetés-végrehajtási intézkedés, amelyben jogorvoslati fórum (magánelzárás fegyelmi fenyítés). Eljárását a Bv. kódex 1979-ben emelte ki a Be. köréből, az ehhez képeset novelláris módosítást tartalmazó 1993. április 15. napján hatályba lépett 1993. évi XXXII. törvény jelentős mértékben bővítette a bv. bíró hatáskörét, változott az eljárás szabálya, általánossá vált – már az Alkotmánybíróság megelőző döntése folytán is – a határozata elleni fellebbezés lehetősége, bizonyítás felvétele esetén köteles tárgyalást tartani. Olyan sajátos, az igazságszolgáltatás körébe vágó feladatok ellátásáról van szó, amelyek szorosan kapcsolódnak az ítélkező tevékenységhez. A bíróság döntési jogköre az új szabályozás folytán büntetés-végrehajtási ügyekben nagyon széles körű lett, kevés országot lehet találni, ahol az elítélttel kapcsolatos ennyi büntetés-végrehajtási jogi kérdésben bíró dönt. Természetesen a bv. bíró nem lehet a büntetés-végrehajtás törvényességi felügyelője, hanem sajátos igazságszolgáltató és jogorvoslati fórum lehet, mert különben nem is bíró lenne. Másik oldalról megközelítve a kérdést: ugyanakkor nem vállalhatja magára a büntetés-végrehajtás tipikus feladatait, mert akkor már nem bírói funkciót látna el. Feladatainak teljesítése gyors döntést igényel, ami viszont eljárásának formalizálása, a garanciák fokozása ellen hat. Sok adminisztratív, igazgatási, végrehajtó rendelkező feladata is van ezen túlmenően, amelyekkel még korábban felruházták, de nem bírói feladatot képeznek. Meg kell említeni, hogy jelenleg hazánkban a bv. bíró *igazgatási feladatként*, tehát nem bíróiként szervezi, irányítja, ellenőrzi a bv. csoport (bv. előadók, hivatásos pártfogók) munkáját. Ilyen jellegűnek minősíthető újabb feladat, hogy jegyzőkönyvezi annak a nem magyar állampolgár elítéltnek a hozzájáruló nyilatkozatát, aki átszállítá-

sát kéri Magyarországról, majd ezt a jegyzőkönyvet megküldi az első fokon eljárt bíróságnak.[8] A szabadságvesztés-büntetés foganatba vétele érdekében tett intézkedései is lényegében ide sorolhatók. Bírói funkciójában jogosult az ítélkező bíróság által hozott büntetést (intézkedést) a végrehajtás menetében – a büntetés céljának, különösen az egyéni prevenció igényeinek megfelelően – a törvény keretei között még alakítani. Ez a feladatköre, valamint a jogorvoslati fórum funkciója már igazságszolgáltatás. A bv. bíró csak az igazságszolgáltatás keretében helyezhető el. A bv. bíró létének indokául felhozták külföldön – amely országban működik – azt az érvet, mely szerint az igazságszolgáltatásnak ki kell terjednie a büntetés-végrehajtási folyamatra is, hogy megvédje az emberi jogokat, és lehetővé tegye minden emberi konfliktus megoldását a büntetések végrehajtásának stádiumában. Az Alkotmánybíróság 5/1992. (I. 30.) AB-határozata alapján már 1993. január elsejétől a bv. bíró határozatai ellen a terhelt, a védő és az ügyész fellebbezési jogának szabad érvényesülésével – mint más büntetőbírósági eljárásban – biztosítottá vált a másodfokú felülbírálat alkotmányos követelménye. Kifejezetten bv. bírót, bv. bíróságot alkotmányunk nem ismer. A bíróságnak klasszikus értelemben az igazságszolgáltatás a feladata, ezt tartalmazza a Magyar Köztársaság alkotmánya is a 45. § (1) bekezdésében. A magyar jogrendszerben a bv. bíró szervezeti elhelyezésére nézve tehát egy megoldás létezik, hogy csakis az igazságszolgáltatás megtestesítői, és nem más a feladatuk, amit a jogi kultúra vívmányának tekinthetünk.

A Bv. kódex 7–16. §-ai alapján a bv. bíró hatáskörébe a következő döntések tartoznak:

*1) a szabadságvesztés fokozatának megváltoztatása* [Btk. 46. §, Bv. kódex 7. §, Bv. Szabályzat 194. §, 108/1979. (IK. 8.) IM-utasítás 51–54. §-ai],

*2) enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazása* (Bv. kódex 7/A §, 28/A §, Bv. Szabályzat 167–169. §),

*3) magánelzárás fenyítés elleni fellebbezés elbírálása* [Bv. kódex 7/B §, 43. § (4) bekezdés, 121. (3) bekezdés, 11/1996. (X. 15.) IM-rendelet 23. §, 31. § (2) bekezdés, 34. §],

*4) feltételes szabadságra bocsátás* [Btk. 47. §, Bv. kódex 8. §, Bv. Szabályzat 198–199. §, 108/1979. (IK. 8.) IM-utasítás 32–37. §-ai],

*5) a feltételes szabadság megszüntetése* (Bv. kódex 9. §, 108/1979. (IK. 8.) IM-utasítás 38–45. §-ai)

*6) közérdekű munka végrehajtásának helyéül munkahely kijelölése* [Bv. kódex 60. § (1) bekezdés],

*7) más munkahely kijelölése a közérdekű munka végrehajtására* [Bv. kódex 10. §, 60. § (2) bekezdés],

*8) közérdekű munka végrehajtásának félbeszakítása* [Bv. kódex 65. § (2) bekezdés, 66. § (1) bekezdése],

*9) közérdekű munka átváltoztatása szabadságvesztésre* [Btk. 50. § (1)–(2) bekezdés, Bv. kódex 11/A §],

*10) halasztás a közérdekű munka helyébe lépő szabadságvesztés megkezdésére* [Bv. kódex 11. § (6) bekezdés, 65. § (1) bekezdés],

*11) közérdekű munka végrehajthatósága megszűnésének megállapítása* [Bv. kódex 11. §, 66. § (3) bekezdése],

*12) pártfogó felügyelet elrendelése* [Btk. 48. § (3) bekezdés, 82. § (2) bekezdés, 119. § Bv. kódex 13. §, 7/1979. (VI. 29.) IM-rendelet 8. §, 108/1979. (IK. 8.) IM-rendelet 105–109. §-ai],

*13) pártfogó felügyelet meghosszabbí-*

*tása* [Btk. 82. § (4) bekezdés, Bv. kódex 13. § (2) bekezdés],

*14) a bíróság határozatában előírt pártfogó felügyeleti magatartási szabályok megváltoztatása* [Bv. kódex 13. § (2) bekezdés, 100. §, 101. § (3) bekezdés, 108/1979. (IK. 8.) IM-utasítás 110–112. §]

*15) pártfogó felügyelet megszüntetése* [Btk. 82. § (4) bekezdés, Bv. kódex 13. § (2) bekezdés],

*16) a szabadságvesztés fokozatának utólagos meghatározása fiatalkorúként elítélt huszonegyedik életévét betöltő személy esetében* [Btk. 111. § (4) bekezdés, Bv. kódex 14. §, 108/1979. (IK. 8.) IM-utasítás 55–56. §-ai],

*17) fiatalkorú elbocsátása javítóintézetből* [Btk. 118. § (3)–(4) bekezdés, Bv. kódex 15. §, 112. § 108/1979. (IK. 8.) IM-utasítás 94–95. §-ai],

*18) a tanulmányok folytatásának elrendelése a javítóintézetben az elítélt tizenkilencedik évének betöltése után* [Btk. 118. § (2) bekezdés, Bv. kódex 16. §, 112. §, 108/1979. (IK. 8.) IM-utasítás 100–103. §-ai],

*19) ideiglenes elbocsátás megszüntetése* [Btk. 118. § (4) bekezdés, Bv. kódex 15. §, 108/1979. (IK. 8.) IM-utasítás 96–98. §-ai].

A bv. bíró hatáskörét a Bv. kódex I. részének II. fejezete tartalmazza, amelynek címe *A bíróság büntetés-végrehajtási feladatai*. A Bv. kódex többi 21. fejezete, amelyek a II. és III. részben nyertek elhelyezést, az egyes büntetések és intézkedések végrehajtását szabályozzák. Tehát maga a törvényi szabályozás is egyértelműen elkülöníti, mi az, ami bírói tevékenység, s mi az, ami büntetés-végrehajtási.

A büntetés-végrehajtási bíró illetékességét a Bv. kódex 6. § (5) bekezdése akként határozza meg, hogy eltérő rendelkezés hiányában annak a büntetés-végrehajtási intézetnek, illetve javítóintézetnek a helye szerint illetékes bv. bíró folytatja le az eljárást, ahol az elítélt a büntetését tölti, illetőleg ahol a javítóintézeti nevelést végrehajtják. Az eltérő rendelkezéseket az egyes ügyekben a Bv. kódex tartalmazza. Így például a feltételes szabadság megszüntetését szabályozó 9. § (2) bekezdése szerint, ha a magatartási szabályok megszegése miatt a feltételes szabadság megszüntetésének lehet helye, az ügyész az elítélt tartózkodási helye szerint illetékes bv. bírónak tesz indítványt. Másik példa: a más munkahely kijelölése a közérdekű munka végrehajtása tárgyában az eljárást a kijelölt munkahely szerint illetékes bv. bíró folytatja a 10. § (2) bekezdésének kifejezett rendelkezése értelmében stb.

## A bv. bíró eljárása

A Bv. kódex II. fejezetében szabályozott bv. bírói eljárások csupán viszonylagosan önállóak a büntetőeljáráshoz képest. A Bv. kódex 6. § (7) bekezdése szerint, amennyiben a törvényerejű rendelet vagy más jogszabály eltérően nem rendelkezik, a bv. bíró eljárására a büntetőeljárás szabályai irányadók. Adott esetben a Bv. kódex, a Be. gondos egybevetése után lehet állást foglalni abban, hogy a Be. valamely rendelkezése alkalmazható-e a bv. bírói eljárásban.

A bv. bíró *egyesbíróként* jár el, tárgyalás tartása esetén – amint arra a Bv. kódex novellájához fűzött miniszteri indoklás rámutat – eljárására, az érintett személyek részvételére, a tárgyalás nyilvánosságára stb. az egyesbírónak a vétségi eljárásban tartott tárgyalásra vonatkozó szabályok az irányadók.

A bv. bíró eljárását az Alkotmánybíróság határozata, de az új törvényi szabályozás is közelítette a többi bírósági eljáráshoz. Például a Bv. kódex 6. § (3) bekezdés b) pont új rendelkezése előírta, hogy a bv. bíró bizonyítás felvétele esetén tárgyalást tart.

A bv. bíró eljárását többféle és eltérő szintű jogszabály határozza meg. A Be. 397. § (1) bekezdése mondja ki, hogy a büntetések és intézkedések végrehajtásáról a bíróság gondoskodik. Pontosabban az új Be. 590. § (1) bekezdésének az a megfogalmazása, hogy a *„végrehajtás végett a bíróság intézkedik"*. A bv. bíró működésének „eljárási jogát" legmagasabb szinten a Bv. kódex II. fe-jezete tartalmazza, míg az „anyagi jogi" szabályok elsősorban a Btk.-ban, illetve a Bv. kódex ben találhatók. Az eljárást meghatározó jogszabályok következő szintjét azok a miniszteri rendeletek képezik, amelyek a Bv. kódex felhatalmazást tartalmazó rendelkezésein [103. § (3) bekezdés, 105. § (2) bekezdés, 127. § (1) és (2) bekezdés] alapulnak. Így például a Bv. Szabályzat. A bv. bíró eljárásának további részletszabályait végül a többször módosított 108/1979. (IK. 8.) IM-utasítás tartalmazza, amelyet az igazságügy-miniszter a Be. 404. § (1) bekezdés k) pontjában és a Bv. kódex 127. § (1) bekezdésében kapott felhatalmazás alapján határozott meg. Az új Be. 604. § (2) bekezdése g) pontja szintén ilyen felhatalmazást tartalmaz, azzal a különbséggel, hogy meghatározza a rendeleti szintű szabályozás követelményeit is.

Mindezek szem előtt tartásával kell választ adni arra a kérdésre, hogy a Bv. kódex hivatkozott 6. § (7) bekezdését lehet-e, kell-e akként értelmezni, hogy a bv. bírói eljárásban a Be.-nek a különleges eljárásra vonatkozó általános szabályait kell alkalmazni, egyéb rendelkezéseit pedig csak annyiban, amennyiben a 356. §-ból más nem következik.

A jogalkalmazási gyakorlat az *igenlő válasz* irányában mozdult el, ennek jogszabályi alapja azonban vitatható. A különleges eljárás szabályainak alkalmazását a tudományos igényű értelmezések is pusztán a két eljárás hasonló jellegére, quasi jobb híján való alkalmazására vezetik vissza. Hasonló jelleget emel ki a Legfelsőbb Bíróság a BH. 1984. évi 12. számában 486. szám alatt közzétett B. törv. II. 211/1984. számú határozatának indokolásában is. *„Minthogy a feltételes szabadság megszüntetése iránti eljárás a Be. XVIII. fejezetében foglalt különleges eljárásokhoz hasonló jellegű, nincs ok arra, hogy az ott kialakított ítélkezési gyakorlattól eltérő álláspontot foglaljon el a bíróság..."*

Vélhetően az említett jogértelmezések által kialakított jogalkalmazói gyakorlatra utalt az Alkotmánybíróság is, amikor határozata indoklásának 5. pontjában kimondta, hogy a Be. különleges eljárásainak közös szabályai alapján [356. § (2) bekezdés g) pont] a bíróság határozata ellen a terhelt, a védő és az ügyész fellebbezhet. Megállapítható tehát, hogy a kérdés a jogértelmezés talaján kialakult gyakorlat szintjén nyert megválaszolást. A jogalkotó ugyanis a Bv. kódex vonatkozó rendelkezései körében nem hívta fel nevesítve a különleges eljárás szabályait – mint a bv. bírói eljárásban alkalmazandó eljárást –, ahogyan a Be. sem sorolta fel a bv. bírói eljárásokat az egyes különleges eljárások között.

Nem vitatható, hogy a Be. különleges eljárásokra vonatkozó szabályait megelőzik a Bv. kódex speciális rendelkezései. Így a Be. 356. § (2) bekezdésének e) pontja szerint a bíróság az iratok alapján dönt, szükség esetén meghallgatja az ügyészt, a ter-



A bv. bírói eljárásban a meghallgatás mindig kötelező

heltet és a védőt. Bizonyítás felvétele esetén tárgyalást tart. A korábbi szabályozás szerint a bv. bíró az elítéltet meghallgatta, de bizonyítás felvétele esetén sem tartott tárgyalást. Figyelemmel arra, hogy e körben a kontradiktórius tárgyalás lehetőségének kizárása indokolatlan, ezért a Bv. kódex módosított 6. § (3) bekezdésének b) pontja már úgy rendelkezik, hogy a bv. bíró bizonyítás felvétele esetén tárgyalást tart, de megmarad emellett a bv. bírói meghallgatás speciális eljárási formája is. Látható, hogy a szabályozás ezáltal is közelít a Be. különleges eljárásokra vonatkozó szabályaihoz. Megmarad azonban egy nagyon lényeges különbség, mégpedig az, hogy amíg a Be. különleges eljárásai körében a meghallgatás csak lehetőség, erre utal a törvény szövegében szereplő „szükség esetén" kitétel, addig a bv. bírói eljárásban a meghallgatás minden esetben kötelező, attól a bíró nem tekinthet el. Ez következik a törvényszöveg nyelvtani értelmezéséből is, hiszen amennyiben a jogalkotó a meghallgatást a bv. bíró számára a Be. különleges eljárási szabályaihoz hasonló módon kívánta volna szabályozni, úgy azt a törvény szövegében egyértelműen kifejezésre juttatta volna. A törvényszöveg pedig azt tartalmazza, hogy a bv. bíró *„az elítéltet meghallgatja"*, tehát nem azt, hogy meghallgathatja. Ismeretes olyan álláspont is, amely szerint a bv. bírói meghallgatás csak abban az esetben kötelező, ha ezt a törvény az egyes bv. bírói eljárások kapcsán külön is kiemeli. Ez az álláspont már csak azért is elfogadhatatlan, mivel a Bv. kódex csak a feltételes szabadságra bocsátás [8. § (1) bekezdés], valamint a szabadságvesztés fokozatának utólagos meghatározása [14. § (1) bekezdés] kapcsán emeli ki külön is a meghallgatás szükségességét. Nyilvánvaló képtelenség lenne azt állítani, hogy az összes többi bv. bírói eljárás körében – így a feltételes szabadság megszüntetése, a fenyítés elleni fellebbezés elbírálása, eny-

hébb végrehajtási szabályok alkalmazása stb. – nem szükséges meghallgatás tartása, a bv. bíró kizárólag iratok alapján is dönthet. Az a körülmény, hogy a jogalkotó az említett esetben külön nevesítve is nyomatékosabbá kívánta tenni a meghallgatás tényét, nincs ellentétben a Bv. kódex 6. § (3) bekezdés b) pontjában írt azon meghatározással, amely szerint a bv. bíró az elítéltet meghallgatja. Olyan általános szabályról van szó, amely valamennyi bv. bírói eljárás során egyaránt irányadó. Hasonló módon azáltal, hogy a jogalkotó bizonyos esetekben [7/B § (2) bekezdés] külön is hangsúlyozza, hogy valamennyi fellebbezésnek nincs halasztó hatálya, még nem rontja le azt az általános érvényű rendelkezést, amely szerint fő szabályként a végzések elleni fellebbezésnek csak abban az esetben van halasztó hatálya, amennyiben azt a törvény külön is kimondja. A bv. bírói meghallgatás szükségességét tükrözik a Bírósági Határozatokban megjelent határozatok, valamint az Európa Tanács Ellenőrző Bizottsága Magyarországon 1994. november 1. és 14. között tett látogatása alkalmával kifejtett álláspontja is. Ha a feltételes szabadságra bocsátást engedélyező végzését azért kell – a bv. intézet közlése alapján – hatályon kívül helyezni, mert a szabadítás előtt más ügyben az elítélt előzetes letartóztatásának elrendeléséről (jogerős büntetéskiszabásról) szóló bírói értesítés érkezett, nem az az eset áll fenn a Legfelsőbb Bíróság Büntető Kollégiumának határozata szerint, amikor újra meg kellene kötelezően hallgatni az elítéltet.

A különleges eljárások általános szabályai alapján az ilyen eljárásban a védő részvétele általában nem kötelező. Ezzel összhangban mondja ki a módosított Bv. kódex, hogy a védő az elítélt meghallgatásán jelen lehet, részvétele tehát az ügyészhez hasonlóan nem kötelező. A 108/1979. (IK. 8.) IM-utasítás értelmében a bv. bírói eljárásban egyes esetekben ugyanakkor meg kell idézni a védőt, nevezetesen a feltételes szabadság megszüntetésével kapcsolatos eljárásban a fogva lévő elítélt és a fiatalkorú védőjét [108/1979. (IK. 8.) IM-utasítás 38. § (2) bekezdés a) pont, 93. §]. A Legfelsőbb Bíróság a már említett BH 1984. évi 12. számában 486. szám alatt szereplő B. törv. II. 211/1984. számú határozatának indoklásában rámutat, hogy a bv. bíró részéről az IM-utasításban előírt személyek megidézése mindenkor kötelező, azonban a szabályszerű idézés ellenére történt távolmaradásuk a meghallgatás és az érdemi határozat meghozatalát nem akadályozza. Ha a bíróság elmulasztja a védő kötelező megidézését, nem valósul meg a Be. 250. § II. d) pontja szerinti feltétlen hatályon kívül helyezést eredményező eljárási szabálysértés. Arra ugyanis csak kontradiktórius tárgyalás tartása esetén kerülhet sor, a bv. bírói meghallgatás pedig olyan eljárási forma, amelyben a jogszabály nem a védő mellőzhetetlen jelenlétét, csupán megidézését írja elő. *„Az elítélt feltételes szabadságra bocsátásával kapcsolatban a büntetés-végrehajtási bíró által történő meghallgatás esetén nem a Be.-nek a különleges eljárásra vonatkozó rendelkezései, hanem a Bv. tvr.-nek a rendelkezései irányadók, tehát a meghallgatás a védő értesítése nélkül is tartható, és részére a határozatot nem kell kézbesíteni."*[9]

Ha a bv. bíró az eljárási szabályokat megszegi, a Be. 261. §-ának (1) bekezdése szerinti eljárási szabálysértés valósulhat meg, ha az eljárási szabálysértés a meghozott határozatot lényegesen befolyásolta. Azonban még ebben az esetben sem kerül-

het sor a bv. bíró által hozott elsőfokú határozat hatályon kívül helyezésére. A Bv. kódex 6. § (4) bekezdése értelmében a bv. bíró végzése elleni fellebbezést a megyei (fővárosi) bíróság másodfokú tanácsa a vétségi eljárásban történő elintézésre vonatkozó eljárási szabályok (Be. X. fejezet IV. cím) szerint bírálja el.

A Be. 275. §-ának (1) bekezdése szerint a Be. 261. §-ának (1) bekezdésében foglalt mérlegelést igénylő eljárási szabályszegés esetén az elsőfokú ítélet hatályon kívül helyezésének nincs helye. Ha tehát a bíróság elmulasztja a védő kötelező megidézését (az IM-utasításban előírt esetekben), hatályon kívül helyezést nem eredményező eljárási szabálysértést követ el. Figyelemmel arra, hogy a bv. bírói meghallgatás során a védő részvétele nem kötelező, felmerül a kérdés, hogy ki kell-e a bv. bírónak rendelnie az elítélt számára védőt. Ismeretes olyan álláspont is, amely szerint nem ellentétes a törvény szövegével, ha a bv. bíró a kirendelést mellőzi, csupán a meghatalmazott védő értesítésére szorítkozik. E megközelítés helyessége vitatható, mivel a védő „részt vehet", ehhez azonban olyan helyzetben kell lennie, hogy dönthessen a részvétel tárgyában. Ha nem értesítik, a joga gyakorlása eleve lehetetlenné válik. Bizonyítás felvétele esetén a bv. bíró köteles tárgyalást tartani. Gyakorlati problémaként merülhet fel e körben, hogy mikor minősül valamely eljárási cselekmény foganatosítása bizonyításnak, mi az elhatárolási szempont, amely a meghallgatás vagy a tárgyalás irányába billenti a mérleg nyelvét. A kérdés mindig csak esetenként és a konkrét ügyre vonatkozóan dönthető el. Így például, ha az elítéltnek a bv. bíró kérdéseket tesz fel vagy a nevelőt arra vonatkozóan hallgatja meg, amit a nevelői vélemény tartalmaz, mintegy annak alátámasztásaként, kiegészítése céljából, a meghallgatás tárgykörébe tartozik. Abban az esetben, ha ugyanazt a nevelőt valamely tényre, az elítélt valamely cselekvőségére nézve hallgatja meg, abban az esetben tanúkénti meghallgatásra kerül sor, amely bizonyítás felvételét jelenti, s mint ilyen, már a tárgyalás körébe tartozik. Például a feltételes szabadságra bocsátás tárgyában eljáró bv. bíró a tárgyalás kitűzése és tartása nélkül is kérheti a nevelői vagy parancsnoki vélemény pontosítását a jelenlévőktől és az azokban hivatkozott iratok bemutatását; mindez nem minősül bizonyítás felvételének, így a védőnek a meghallgatásról való távolmaradása nem értékelhető hatályon kívül helyezést eredményező eljárási szabálysértésnek.[10]

A bv. bíró a bv. intézet *parancsnokát* az enyhébb végrehajtási szabályok megszüntetésére irányuló előterjesztésben foglalt adatok *kiegészítésére kötelezheti, de nyomozati cselekmények elvégzésére nem hívhatja fel,* és a hivatásos pártfogót sem bízhatja meg azzal, hogy tanút hallgasson ki; az ilyen jellegű bizonyítást maga veszi fel, illetve az ügyészt keresi meg a szükséges bizonyítási eszközök felkutatása érdekében.[11]

A bv. bíró egyesbíróként jár el, tárgya-lás tartása esetén – amint arra a Bv. kódex Novellájához fűzött miniszteri indoklás rámutat – eljárására, az érintett személyek részvételére, a *tárgyalás nyilvánosságára* stb. az egyesbírónak a vétségi eljárásban tartott tárgyalására vonatkozó szabályok az irányadóak. A miniszteri indoklás szerint önmagában az a tény, hogy a bv. bíró a tárgyalást a bv. intézetben tartja, nem alapozza meg a nyilvánosság kizárását. Így tehát érvényesülnek a tárgyalás nyilvánosságának (Be. 11. §) általános szabályai. Így például, ha a látogatási idő alatt ke-

rül sor tárgyalás tartására, a terhelt hozzátartozója kérheti a tárgyaláson való részvétel lehetőségének biztosítását. A tárgyalás nyilvánossága azonban nem jelenti azt, hogy az elítélt kérheti, a tárgyaláson ott lehessen a hozzátartozója egyéb esetekben is. Az ilyen lehetőség a tárgyalás nyilvánosságának olyan értelmű kiterjesztését jelentené, amely már ellentétes lenne a törvény szellemével.

E körben felmerült az a kérdés, hogy a bv. bíró a meghallgatást, illetőleg a tárgyalást fogva lévő terhelt esetében tarthatja-e a bv. intézeten kívül. Ha ugyanis a meghallgatásra, illetőleg a tárgyalásra a megyei (fővárosi) bíróság épületében kerül sor, akkor elkerülhetőek lennének a nehézségek. A törvény kétségtelenül kategorikusan fogalmaz, a kérdés megválaszolásához azonban közelebb juthatunk, ha a jogalkotó elhatározásának szándékát vizsgáljuk. Amikor a Novella úgy rendelkezett, hogy fogva lévő elítélt esetében a bv. bíró a meghallgatást, illetőleg a tárgyalást a bv. intézetben tartja, abból a realitásból indult ki, hogy a fogva lévő elítéltnek a bv. bírói meghallgatása, illetőleg a tárgyalás céljából a megyei (fővárosi) bíróság épületébe való előállítása indokolatlan munkaterhet jelentene a bv. intézet számára. Garanciális érdekek tehát akkor sem sérülnek, ha az elítélt meghallgatására akár a bv. intézetben, akár a megyei (fővárosi) bíróság épületében kerül sor.

A bv. bíró döntésénél figyelembe veszi a társadalomnak a bűnelkövető megbüntetésével kapcsolatos igényét, de az elítélt érdekét is. Sajnálatos, hogy az alacsony rendű normák tartalmazzák még a szempontokat, amelyeket a bv. bírónak értékelnie kell. Például a 108/1979. (IK. 8.) IM-utasítás 37. § (1) bekezdésének a) pontja értelmében a feltételes szabadságra bocsátást kimondó hatá rozat nem hajtható végre abban az esetben, ha az elítélttel szemben más ügyben előzetes letartóztatást elrendelő bírósági értesítés érkezett. Ezért született konkrét ügyben olyan jogerős döntés, hogy *„az elítélt nem bocsátható feltételes szabadságra, ha a bíróság más ügyben az előzetes letartóztatását rendelte el"*.[12]

Mindezekből látható, hogy a bv. bírói eljárás helyzetének nem kellő jogalkotói tisztázása a bekövetkezett jogszabályi változások tükrében számos kérdést vet fel, s vélhetően a jövőben is az eltérő értelmezések talaján kialakult eljárásjogi problémák forrását képezheti. Vitathatatlan azonban, hogy a bv. bírói eljárás lényegét tekintve sajátos bírói eljárás, amelyre a speciális szabályokon túl a Be. általános rendelkezései az irányadóak.

A fellebbezési joggal való élés fontosságát növeli, hogy a bv. bíró határozatainak, valamint a bv. bíró határozata elleni fellebbezés során hozott másodfokú határozatoknak a felülvizsgálására nincs lehetőség. A Be. 284. §-ának (1) bekezdése, valamint a Be. 284/A §-ának (2) és (3) bekezdésében foglalt rendelkezések határozzák meg a büntetőeljárásban a felülvizsgálható határozatok körét. A Bv. kódex 6. § (3) bekezdés c) pontja szerint a bv. bíró eljárása során hozott végzése ellen – ha a törvény másként nem rendelkezik – fellebbezésnek van helye. A bv. bíró eljárására egyébként a fellebbezés vétségi eljárásban elintézésének szabályai az irányadóak.[13]

A megyei (fővárosi) bíróság katonai tanácsának bv. bírája által hozott határozat elleni fellebbezés elbírálása a katonai tanács székhelyén működő megyei (fővárosi) bíróság másodfokon eljáró tanácsának hatáskörébe tartozik.[14]

A bv. bírói határozat egyfelől az eredeti ítéleti rendelkezés módosítása az elítélt

végrehajtás alatti magatartásának mérlegelése alapján, másfelől jelentős változást eredményez az elítélt jogi és valóságos helyzetében. Ezekre figyelemmel garanciális jelentőségű követelmény a másodfokú felülbírálatot lehetővé tevő alkotmányos jogorvoslati jognak a biztosítása is több döntés esetében. Ez alól mindössze két kivételre van lehetőség, mégpedig ez a halasztás és a félbeszakítás engedélyezésének kérdésében való döntés. Ezek a döntések a büntetés-végrehajtás hatáskörébe tartozó igazgatási intézkedések, és a bv. bíró e körben hozott határozata elleni másodfokú elbírálás lehetőségét biztosító jogorvoslat hiánya nem lehet alkotmánysértő. Más kérdés, hogy sokan igénylik ennek a törvényben szabályozott biztosítását.

Nincs helye fellebbezésnek – a törvény kifejezett rendelkezése folytán – a közérdekű munka helyébe lépő szabadságvesztés megkezdésére adott halaszással [Bv. kódex 11. § (6) bekezdés], valamint a közérdekű munka végrehajtásának félbeszakításával kapcsolatos végzés ellen [Bv. kódex 65. § (2) bekezdés].

A bv. bíró az ismeretlen helyen tartózkodó elítélt *tartózkodási helyének felderítését rendelheti el, lakcímfigyelést bocsáthat ki, az elítélt körözése iránti intézkedhet* [közérdekű munka végrehajtása érdekében: Bv. kódex 64. § (3) bekezdése], *elfogatóparancsot bocsáthat ki* [Be. 397. § (2) bekezdés, Bv. kódex 9. § (2) bekezdés].

## Társadalmi ellenőrzés

A büntetés-végrehajtást övező garanciarendszerhez hozzátartozik nem egy országban az ügyészi törvényességi felügyeleten, a bírósághoz fordulás lehetőségén kívül a *társadalmi ellenőrzés*, az elítéltnek – mint minden embernek – az ombudsmanhoz, valamint nemzetközi szervezetekhez fordulási joga.

A társadalmi ellenőrzés – amely a büntetés-végrehajtási jogviszonyban állók közül csak a fogvatartottakat érinti – nyilvánvalóan nem tud megoldani komoly büntető, anyagi vagy végrehajtási jogi törvényességi kérdéseket, főként nem azonnal, viszont a problémákat a szakértelemmel rendelkező hatósághoz továbbíthatja. A társadalmi ellenőrzés ezekben – például bonyolultabb összbüntetési kérdésben – nemigen tud szakszerűen állást foglalni, intézkedni meg főként nem. Ugyanakkor viszont mindenkinek, így az elítéltnek is segít, ha jelzi az ügyészi törvényességi felügyeletnek vagy más joghatóságnak. Szerepe elsősorban a büntetés-végrehajtási intézet és a környezet kapcsolatának erősítése, az elítéltek társadalmi beilleszkedésének segítése. A társadalmi kontroll nem lehet felügyelet, nem büntető és egyéb hatóság. A felügyelet kifejezés helyett az *ellenőrzés* a pontos, mert a felügyelet szoros időközönkénti, rendszeres, de a soron kívüli szükség szerinti azonnali ellenőrzést, vizsgálatot, az azonnali jogi (bűnügyről lévén szó: büntetőjogi vagy büntetés-végrehajtási jogi) intézkedési jogosultságot jelent. Rendszeresen és gyakran jelen kell lenni a felügyeleti szervnél és benne kell élni a büntető felelősségre vonás folyamatában. Ez más, mint egy ellenőrzés vagy jogorvoslati fórum. A társadalmi ellenőrzéssel egyébként is azokban az országokban lehet találkozni, ahol a bv. szervezet az ügyészséghez tartozik, és az ügyészség operatív és igazgatási bv. feladatokat is ellát. Magyarországon az ügyészség nem ezt, hanem törvényességi felügyeletet lát el a büntetés-

végrehajtás szervektől független joghatóságként. A büntetés-végrehajtás nem azonos a szabadságvesztés végrehajtásával, hanem jelenti a többi nem szabadságelvonással járó fő- és mellékbüntetés, büntetőjogi intézkedés végrehajtását is. Azokat viszont más-más ágazathoz, minisztériumhoz tartozó, egymástól független szervek végzik, amelyeknél a végrehajtás társadalmi ellenőrzése egyéb gondokat is jelentene.

A fogva tartási helyeket látogató bizottságok tagjaival szemben követelmény a végrehajtó szervektől való függetlenség. A legtöbb helyen a bizottság tagjai között van a bv. bíró és az ügyész is. Figyelemmel arra, hogy a kellő garanciákkal körülhatárolt és törvényesen működő társadalmi ellenőrzés hozzájárulhat a külső kontroll erősítéséhez, ezért indokolt, hogy a több vitát is kiváltó és garanciális szempontból sem minden tekintetben megnyugtató eddigi ún. együttműködési megállapodások helyett törvényi szabályozás rendezze a társadalmi ellenőrzés kérdését. Nem csupán az ellenőrzés, az intézményesített nyilvánosság szerepét kell betöltenie, hanem segítő-támogató, tanácsadó és közvetítő feladatokat is elláthatnának a helyi szervekkel. E tevékenység azonban az állami büntetőigény törvény szerinti érvényesülését nem zavarhatja. Ellenőrzéseket végezhetnének a bánásmód, elhelyezés, anyagi és egészségügyi ellátás, jogorvoslati jog biztosítása, a társadalmi beilleszkedés segítése érdekében. A bv. intézet vagy rendőrségi fogda székhelyén működő önkormányzatot lenne helyes a tagok megválasztására felkérni. Kizáró okként kellene megfogalmazni a büntetett előéletet, továbbá a jelölttel szemben folyamatban lévő büntetőeljárást (erről valamennyi nyomozó hatóság véleményét előzetesen be kellene szerezni), valamint ha a jelölt hozzátartozóján szabadságelvonással járó büntetést vagy intézkedést hajtanak végre. Meg kell határozni a megbízatás tartalmát, megszűnésének feltételeit, továbbá a bizottsági tagsággal összefüggésben történő bármilyen visszaélés jogkövetkezményeit (büntető, fegyelmi, kártérítési stb.). Szabályozást igényel a látogatás gyakorisága, a fogvatartottakkal való kapcsolattartás módja, az iratbetekintés kérdése, titokvédelmi igazolásának módja és formája. Az ellenőrzés tapasztalatairól folyamatosan, intézkedés szükségessége esetén soron kívül tájékoztatni indokolt a törvényességi felügyeletet ellátó ügyészt, valamint a fogva tartó szerv vezetőjét.

Több országban működik ombudsman, amely büntetés-végrehajtási jogi szempontból az emberi jogok biztosítása terén szintén *panaszfórum*, mégpedig egyedi ügyekben. Ezeket vizsgálhatja, ha a tudomására jut vagy ha az elítélt hozzá fordul. Ha az eljárás folyamatban van, meg kell várnia, míg a jogorvoslati lehetőséget kimerítik. Csak szükség esetén tart ellenőrzést, tehát nem rendszeresen, ami pedig már nem felügyelet, s megelőző hatása is kevesebb fűződik hozzá, csak az egyéni sérelmet tudja elsősorban kivizsgálni. Egyébként kezdeményezhet kivizsgálást, orvoslást a megfelelő jogosítvánnyal rendelkező hatóságnál. Erre hazánkban is volt már több példa. Nem egy országban tapasztalat, hogy a panaszokat, kérelmeket is általában megküldik kivizsgálásra vagy a büntetés-végrehajtási szervhez, illetve feletteséhez, vagy az ügyészségnek, hiszen speciális ismeretekre van szükség nem kevés esetben a kivizsgáláshoz. Nem helyeselhető, amikor annak küldik meg e célból, akit éppen mulasztás, felelősség terhel, ha valós a panasz. Így például az intézet igazgatójának küldik meg egyes országokban, tehát annak, akinek az irányítása alatt járt el a tisztségviselő esetleg kifogásolhatóan. Az ombudsman nem vé-

gezhet – nem is tud speciális szakismeret, módszerek, eszközök hiányában – általános megelőző, feltáró vizsgálatokat, nincs rendszeresen és gyakran jelen a vizsgált szervnél, nem látja át működésének egészét, nincs benne a büntető felelősségre vonás folyamatában. A sérelmek túlnyomó többsége pedig a büntetőeljárás folyamatából származtatható. Tehát az ombudsman szerepe nem törvényességi felügyelet, hanem *emberi jogi fórum.* E kettő mást és mást jelent, egyik sem pótolhatja a másikat. Általánosságban véve „közvetítő", az általa nyújtott jogvédelmet „kiegészítő" és „helyettesítő" jogvédelemnek nevezik. Jogi következménye nincs, inkább csak erkölcsi ereje. Az ombudsman, illetve a mi alkotmányunk, törvényünk (1993. évi LIX. tv.) szóhasználatával az országgyűlési biztos feladata, hogy *„az alkotmányos jogokkal kapcsolatban tudomására jutott visszásságokat kivizsgálja, kivizsgáltassa, és orvoslásul érdekében általános vagy egyedi intézkedéseket kezdeményezzen"* [alkotmány 32/B § (1) bekezdés]. Magyarországon az önkormányzatok ombudsmanjai (emberi jogi biztosok) az illetékességi területükön működő intézetekkel tartottak kapcsolatot, az elítéltek utógondozásának előkészítése terén tudtak a közelmúlt éveiben és tudnak ma is segítséget nyújtani – mint ahogy a társadalmi ellenőrzések is – az elítélteknek és a büntetés-végrehajtási intézeteknek.

Az emberi jogok, a fogvatartottakkal való emberséges bánásmód szabályainak megsértése előfordul jogállamban is. Ez ellen minden jogállamnak, valamint az emberi jogok védelmére hivatott nemzetközi szervezeteknek fel kell lépniük. A nemzetközi kontroll fontos részét képezi a kínzás megakadályozására vonatkozó európai egyezmény, az 1987-ben aláírt és 1989-ben bevezetett megelőzést szolgáló látogatási rendszer, amely jelentős mértékben kiegészíti a jellegében eltérő, az emberi jogok európai egyezménye szerint felállított két jogvédő fórumot, az Emberi Jogi Bizottságot és az Emberi Jogi Bíróságot. A Magyar Köztársaság az egyezményt megerősítő okiratát 1993. november 4-én helyezte letétbe az Európa Tanács főtitkáránál, amely az egyezmény 19. cikke értelmében három hónap múltán Magyarország tekintetében hatályba lépett. Az Egyezmény kihirdetésére az 1995. évi III. törvénnyel került sor. Az ún. Kínzás Elleni Bizottság (CPT) hazánkban 1994. november 1. és 14. között tett látogatást. *A kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok elleni nemzetközi egyezmény kihirdetéséről* az 1988. évi 3. számú törvényerejű rendelet szól. Alkotmányunk 54. § (2) bekezdése is tartalmazza a kínzás elleni előírást. A fogvatartottak is, mint minden állampolgár, az összes hazai jogorvoslati lehetőség kimerítése után egyéni panaszukkal a Strasbourgban működő Emberi Jogok Európai Bizottságához fordulhatnak. Ezt az utat az 1993. évi XXXI. törvénnyel kihirdetett *Az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló,* Rómában 1950. november 4-én kelt *egyezmény* és az ahhoz tartozó nyolc jegyzőkönyv kihirdetése megnyitotta a büntetés-végrehajtási jog alanyai számára is.

Tehát az ideális, jó megoldás az, ha a büntetés-végrehajtást, az egész büntető felelősségre vonást övező garancia- és kontrollrendszer minél gazdagabb, sokrétűbb. Mindegyik más-más szempontból, tapasztalatokkal, szakértelemmel, jogkörrel, intézkedési lehetőségekkel segíti elő a jogállam, a törvényességi, hatékonysági követelmények teljesítését, egyik sem pótolhatja vagy helyettesítheti a másikat.

*Vókó György*

# Felhasznált irodalom

**Lajtár István:** Az államügyészség kiépítése Magyarországon a neoabszolutizmus idején 1850–1854–1861. Jogtörténeti tanulmányok. Budapest. 1986.

**Kövér Ágnes:** A szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásáról. In. Kriminológiai Közlemények. 53. Magyar Kriminológiai Társaság, 1996.

**Lajtár István:** Külső kontroll. Büntetés-végrehajtás a jogharmonizáció tükrében. Börtönügyi Szemle, 1997/3.

**Lajtár István:** A büntetés-végrehajtás felügyeleti ügyészi munka helyzete és fejlődésének irányai. In. Emlékképek az ügyészség történetéből. Ügyészek Országos Egyesülete, 1996.

**Lajtár István:** A megelőzés érdekében. Ügyészi vizsgálat az őrzés, a felügyelet és az ellenőrzés törvényességéről. Börtönügyi Szemle, 1996/3.

**Nagy Ferenc:** A büntetés-végrehajtás törvényességének külső kontrollja In. II. Német–Magyar Büntetőjogi és Kriminológiai Kollokvium. Közgazdasági és Jogi Jogi Könyvkiadó – OKKrI, Budapest.

**Szili Zoltán:** Két tanulmány a magyar ügyészi szervezet múlt századi fejlődéstörténetéről. Ügyészségi Értesítő, 1988. évi 3. szám.

**Tari Ferenc:** Hosszú távú fejlesztés. Börtönügyi Szemle, 1996/3.

**Visegrády Antal:** A jog hatékonyságának problémái. Magyar Jog, 1995. évi 1. szám.

**Vókó György:** A büntetés-végrehajtás törvényességi felügyeletének fontossága, módszerei, eszközei. Ügyészségi Értesítő, 1990. évi 1. szám

**Vókó György:** A bv. bírói eljárás. Börtönügyi Szemle, 1993/4.

**Vókó György:** A büntetés-végrehajtást övező szükséges garancia- és kontrollrendszerről. Ügyészek Lapja, 1994/5.

**Vókó György:** A büntetés-végrehajtással kapcsolatos ügyészi feladatok a világon. Ügyészek Lapja, 1995/4.

**Vókó György:** Az ügyészség és a büntetés-végrehajtás. In. Emlékképek az ügyészség történetéből. Ügyészek Országos Egyesülete, 1996.

**Vókó György:** Nemzeti összekötő. A foglyokkal való bánásmód nemzetközi ellenőrzésének új vonásai. Börtönügyi Szemle, 1998/2.

# Jegyzetek

**1. Petrétei József:** Az ügyészség alkotmányjogi helyzetéről a Magyar Köztársaságban. (A Legfőbb Ügyészség 1996. november 17-i tudományos emlékülésén elhangzott előadásból.) Magyar Jog, 1997, 168. oldal

**2. Vö.: Kiss László:** Gondolatok az alkotmánykoncepcióról. Az új magyar alkotmányos rend perspektívái. Janus Pannonius Tudományegyetem Baráti Társasága, Pécs, 1996. június

**3. Pusztai László (szerk.):** Az ügyészség helye, szervezete és funkciója egyes polgári demokráciákban. Idézet Hans-Heinrich Jeschecktől. Országos Kriminológiai és Kriminalisztikai Intézet kiadványa, 1994, 118–119. oldal

**4. Dato Steenhuis:** A büntetőeljárás Hollandiában. In. **J. E. Hall Williams (szerk.):** Az ügyész szerepe. Nemzetközi büntető-igazságszolgáltatási szeminárium. 1987, London. School of Economics and Political Science. 61–72. oldal

**5.** Uo.: Vö.: 128. oldal, valamint **Lars Kuipers:** Az ügyészség Hollandiában. Magyar Jog, 1998. évi 4. szám 228–229. oldal

**6. Kövér Ágnes:** A szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásáról. In. Kriminológiai Közlemények 53. Magyar Kriminológiai Társaság, 1996, 70–71. oldal

**7. Kövér Ágnes:** Kínzás és embertelen bánásmód a fogva tartás során. In. Tanulmányok Szabó András 70. születésnapjára. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1998.

**8.** 5/1995. (IK. 8.) IM-rendelet 1. § (2) bekezdése

**9.** 12/1996. BH 631 BK-határozat

**10.** 2/1994. BH 72 BK-határozat

**11.** BH 1997. évi 2. szám

**12.** 9/1994. BH 464 BK-határozat

**13.** Bv. kódex 6. § (4) bekezdése

**14.** 1/1995. BH 10 BK-határozat